ÖTÜKEN



BAHÇESARAY ÇEŞMESİ

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin

Rusça aslından tercüme eden:
Azad Ağaoğlu

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1349
EDEBÎ ESERLER: 713

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-729-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Kitabın özgün adı: Бахчисарайский фонтан

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

1892 baskısına dayanarak resimleri yeniden çizen: **Enis Temizel**

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset

Baskı: Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş. Cihangir Mah. G¸vercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok Kat:2 34310 Haramidere İstanbul • Tel: 0212 412 17 00 • Sertifika No: 12026

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul- 2018

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin. 6 Haziran 1799'da Moskova'da doğdu. Fransızcayı küçük yaşlarında anadili gibi öğrenen Puşkin, Sankt Petersburg'daki Çarskoye Selo Lisesi'nden 1817 yılında mezun oldu. 1820-1824 yıllarını muhalif şiirlerinden dolayı "sürüldüğü" Rusya'nın güney vilayetlerinde, Kafkasya ve Kırım'da geçirdi. 1826 yılında I. Nikolay tarafından affedildi, fakat yurtdışına gitmek için yaptığı başvuru yine I. Nikolay tarafından geri çevrildi. 1831 yılında Natalya Nikolayevna Gonçarova'yla evlendi. 8 Şubat 1837'de düelloda Fransız subay d'Anthes'in ağır yaraladığı Puşkin iki gün sonra Sankt Petersburg'da hayatını kaybetti.
Rus edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Puşkin, modern Rus yazı dilinin de temellerini atan isim olarak kabul edilir.

Azad Ağaoğlu. 2 Eylül 1974'te Bakü'de doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. İleri derecede Rusça ve Osmanlıca biliyor. Araştırmacılık ve çevirmenlik yapmaktadır.

Ötüken Neşriyat'tan çıkan çevirileri şunlardır:

Elçin, *Gümüş Beyazı Karavan*, 2006.
Elçin, *Ölüm Hükmü*, 2007.
Elçin, *Kırk Ambar*, 2010.
Prof. Dr. Ali M. Hasanov, *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*, 2013.
Elçin, *Gölge*, 2015.
Prof. Dr. Ali M. Hasanov, *Güney-Kafkasya, Hazar-Karadeniz Havzaları ve Azerbaycan'ın Jeopolitiği*, 2016.
Prof. Dr. Ali M. Hasanov, *Hazar-Karadeniz Havzalarıyla Güney Kafkasya'nın Jeoekonomik Karakteristiği ve Azerbaycan'ın Yeni Petrol Politikası*, 2016.
Prof. Dr. Ali M. Hasanov, *Güney Kafkasya'nın Askerî-Jeostratejik Durumu ve Azerbaycan'ın Güvenlik Politikası*, 2016.

Diğer yayınevlerinden çıkan çevirilerinden bazıları:

Mir Celal Paşayev, *Dirilen Adam*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006.
İnkılap Nadirli, *Sınav, Torunlara Armağan*, Yedirenk Yayınları, İstanbul, 2009.
Hüseynbala Mirelemov, *Gelinlik*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.
Hüseynbala Mirelemov, *Ceza*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.

Hüseynbala Mirelemov, *Utanç, Kurşunlanan Heykellerin Çığlığı*, Truva Yayınları, İstanbul, 2011.
Ali Hasanov, *Jeopolitik*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2012.
Asıf Kengerli, *Bela*, Yedirenk Yayınları, İstanbul, 2014.
Ali Yıldırımoğlu, *Taş Yağan Gün*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2014.
Olcas Süleymenov, *Kelimenin Şifresi*, TEAS Press, İstanbul, 2016.
Olcas Süleymenov, *Tarih Öncesi Türkler*, TEAS Press, İstanbul, 2016.
Olcas Fenomeni, (Yay. Haz. Safa Abdullo), TEAS Press, İstanbul, 2017.
La Edri, *Ali ve Nino*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017.

ÖNSÖZ

Puşkin asrı Rusya'nın Avrupa'yla yakınlaşma dönemidir. 1812 Harbi'nde Napolyon'a karşı savaşan ve Altıncı Koalisyon Savaşı'nda Paris'e kadar giden Rus subayı artık eski Rus subayı değildir. İmparator I. Aleksandr'ın 1818 yılında yaptığı, anayasal düzen vaat eden konuşması Rusya'daki özgürlükçü kuvvetleri daha da teşvik etmiştir. Uzunca zamandan beri gizli örgütlerde bir araya gelen, çoğunluğu Rus ordusunun seçkin birliği İmparatorluk Muhafızları subayı olan 3 bin küsur asilzade I. Nikolay'ın tahta geçmesini önlemek amacıyla Senato Meydanı'nı doldururken, isyanın asıl hedefi de otokrasinin ve serflik düzeninin ortadan kaldırılmasıdır.

Rusya İmparatorluğu'nun toplumsal ve siyasal yaşamı üzerinde derin ve kalıcı izler bırakan Dekabristler İsyanı gerçekleştiğinde Puşkin 25 yaşındadır ve *Bahçesaray Çeşmesi*'ni bundan bir yıl önce yayınlatmıştır. Avrupa'yı titreten şanıyla Napolyon Rusya'ya saldırıp askerî gücünün neredeyse tamamını tüketerek geri çekildiğinde ise Puşkin henüz 13 yaşındaydı. Kendisini soyluların, yabancı diplomatların ve prenslerin de katıldığı bir mecliste, herkesin gözü önünde "folle" [aptal] diyerek aşağılayan kocası III. Petro'yu bir saray darbesiyle devirerek Rusya tahtına çıkan, 34 yıllık iktidarında ülkesinin sınırlarını önemli ölçüde genişleten, kayıtlara geçen 20 küsur "gözdesiyle" Rusya tarihine en çapkın hükümdarlardan biri olarak giren efsane İmparatoriçe II. Katerina Puşkin doğmadan topu topu üç sene önce ölmüştü. Ve Puşkin *Bahçesaray Çeşmesi*'ni yazıp bitirdiğinde, II. Katerina'nın Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına dair ünlü manifestosunun üzerinden yalnızca 40 yıl geçmişti.

Şairin gayet teferruatlı bir biyografisini yazan Lotman, Puşkin asrının manzarasını anlatırken şöyle der: *"XIX. yüzyıl başlarının gençliği, askerî kamplarda yaşamaya, yürüyüşlere ve muharebelere alışmıştır. Ölüm sıradanlaşmıştır, yaşlılık ve hastalıkla değil, gençlik ve cesaretle ilişkilendirilmektedir. Silah yaraları acıma değil, kıskançlık sebebidir."*

Bu arada, farklı kişileri, çoğunlukla da sudan sebeplerle yaklaşık 25 kez düelloya davet eden Puşkin, yine bir düello sonucunda, henüz 37 yaşında hayata veda edecektir.

* * *

Bahçesaray Çeşmesi destanı Puşkin'in gençlik dönemi şiiridir. Şairinin yaygın ve kalıcı şöhretini kazanmasında büyük payı olan bu şiiri meydana getiren saikler, esasında Puşkin'in geçici gençlik hevesleridir. *Bahçesaray Çeşmesi*'nin hikâyesini Puşkin 19-20 yaşlarında bulunduğu sırada, kendinden iki yaş küçük olan Sofya'dan dinlemiş, Bahçesaray'ı zorunlu güney seyahati sırasında görmüş, destanı ise yine bu zorunlu seyahati boyunca yoğun olarak okuduğu Byron'un eserlerinin büyüsüne kendini kaptırdığı bir dönemde kaleme almıştır. Destanın anlaşılması açısından önem taşıyan bu üç saik üzerinde şimdi ayrı ayrı ve kısaca duralım.

* * *

1820 yılının Nisan ayı ortalarında Puşkin siyasi içerikli şiirleri nedeniyle Petersburg Genel Valisi Miloradoviç tarafından sorgulanır. Sırp kökenli Mihail Miloradoviç (1771-1825) 1812 Harbi'nde Rus ordusunun öncü generallerinden biridir ve 1814 yılında Paris'in müttefik kuvvetler tarafından alınmasına katılmıştır. Puşkin'i ağır bir sürgün yemekten kurtaran da Dekabristlerin pek çoğuyla yakın arkadaşlık ilişkisi içinde bulunan Miloradoviç'tir. Nitekim I. Pavel'in büyük oğlu I. Aleksandr'ın ardından Rusya tahtına Pavel'in ikinci oğlu Konstantin Pavloviç'in çıkmasını talep eden Dekabristler gibi Miloradoviç de Konstantin'i destekleyecek, fakat Konstantin'in tahta geçmeyi reddetmesi üzerine Pavel'in üçüncü oğlu Nikolay'a biat edecek ve kendilerini de buna ikna etmek üzere Senato

Meydanı'nda toplanan asilerin önüne çıkacak, burada asilerden birinin yakın mesafeden açtığı ateş sonucunda hayatını yitirecektir.

Ünlü Çarskoye Selo Lisesi'nden Puşkin'in sınıf arkadaşı ve yine bir Dekabrist olan İvan Puşşin'in (1798-1859) tanıklığına bakılırsa, genç şair ifade vermek üzere getirilince, Miloradoviç polis şefine Puşkin'in evine giderek tüm kâğıtlarına el koymasını emreder. Emri duyan Puşkin Miloradoviç'e şöyle der: *"Buna hiç gerek yok. Aradığınızı orada bulamazsınız. İyisi mi bana kalem ve kâğıt vermelerini emrediniz, aradığınız şeyleri hemen buracıkta yazarım."*

Nitekim söylediğini yapar, muhalif şiirlerinin hepsini oracıkta yazarak Miloradoviç'e verir. Miloradoviç'in, odasında bir aşağı bir yukarı yürüyerek Puşkin'in şiirlerini okurken sıklıkla durup kahkaha attığı da anlatılır. Vali'nin pek hoşuna gittiği anlaşılan bu açık sözlülüğü sonrasında Puşkin, hakkında verilecek kararı beklemesi söylenerek evine gönderilecektir.

Puşkin'in Rusya'nın güneyinde, General İnzov'un emri altında görevlendirilmesine ilişkin İmparator I. Aleksandr'ın buyruğu 5 Mayıs'ta imzalanır ve şair hemen ertesi gün Petersburg'dan Yekaterinoslav'a hareket eder. Besarabya Valisi İvan İnzov (1768-1845) sert bir yönetici olmakla beraber, yeteneğini takdir ettiği Puşkin'in gençlik heveslerine hoşgörü göstermiştir. Puşkin'in Rayevskilerle beraber Kafkasya ve Kırım'a gitmesine izin veren de İnzov'dur.

Rayevskiler Rusya'nın hizmetine XVI. yüzyıl başlarında giren Leh kökenli eski bir soydur. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan 19 yaşında bir yarbay olarak dönen Nikolay Rayevski (1771-1829) daha sonra Kafkasya'da görev yapar, generalliğe terfi eder, Napolyon'a karşı savaşır, 1813 Leipzig Muharebesi'nde büyük yararlılık gösterir. Savaş sonrasında Kiev'e yerleşen Nikolay Rayevski her yıl ailesiyle beraber Kırım'a ya da Kafkasya'ya seyahat etmektedir. Puşkin'le de bu seyahatleri sırasında tanışmış, sürgün yemiş genç şairi yanlarına almışlardır.

Mayıs ortalarında Yekaterinoslav'a varan Puşkin ay sonunda Rayevskilerle beraber Kafkasya'ya gitmek üzere buradan ayrılır. Haziran ve Temmuz aylarını Kafkasya'da geçiren şair bu arada *Kafkasya Esiri* adlı eserini yazmaya başlar. Ağustos başında yine Rayevskilerle beraber Pyatigorsk'tan (Biştau) hareket eder, Kırım

Yarımadası'nın güney kıyısı boyu Taman - Kerç - Feodosya (Kefe) - Gurzuf güzergâhını takip ederek Gurzuf'a varır. Bir süre Gurzuf'ta kaldıktan sonra 4-8 Eylül tarihleri arasında Balaklava (Balıklava) ve Bahçesaray'dan geçerek Simferopol'e (Akmescit) ulaşır. Eylül ortasından sonra Simferopol'den Kişinev'e, kasım ortalarında da buradan Kiev vilayetine gidecektir. 1821 yılı Şubat'ında *Kafkasya Esiri*'ni yazıp bitirdikten sonra Kişinev'e dönecek, akabinde yine İnzov'un izniyle Odessa'ya gidip gelecek, yakın zamanlara kadar Osmanlı'nın yönetimi altında bulunan Bender, Palanka, Bolgrad, Kauşan, Akkerman, Tatarbunar, İzmail gibi şehir ve kaleleri dolaşacaktır. Bunlardan Bender, Palanka ve Bolgrad Osmanlı'nın XVI. yüzyıl başlarında fethettiği, birkaç defa el değiştirmenin akabinde en sonda 1812 Bükreş Antlaşması'yla Ruslara bırakılan yerlerdir. Kauşan Kırım Giray'ın ikinci başkenti ve neredeyse her yıl uğradığı şehirdir. Akkerman (bugünkü Belgorod-Dinyestrovski) XV. yüzyıl başlarından beri Türklerin elinde bulunurken yine Bükreş Antlaşması'yla kaybedilmiştir. Tatarbunar Evliya Çelebi'nin de uğradığı ve *Seyahatname*'sinde sözünü ettiği şehirken, İzmail yine *Seyahatname*'ye göre II. Bayezid'in kaptan-ı deryası İsmail Paşa tarafından fethedilmiş ve adını da buradan almış, 1770 yılında General Pepnin ve 1790 yılında Generalissimo Suvorov tarafından zapt edilse de Küçük Kaynarca (1774) ve Yaş (1792) antlaşmalarıyla Osmanlı'ya iade edilmiş, Bükreş Antlaşması'yla Ruslara geçmiştir. Kırım Savaşı sonrasında Paris Antlaşması'yla (1856) Osmanlı İmparatorluğu'nun vasalı konumundaki Boğdan Prensliği'ne bırakılacak ve Osmanlı İmparatorluğu İzmail kalesini 93 Harbi'nde kesin olarak kaybedecektir.

1821 yılı ortalarında Puşkin *Bahçesaray Çeşmesi*'ni yazmaya başlayacaktır. 1822 Eylül'ünde *Kafkasya Esiri*'nin ilk baskısı yapılacaktır. Bu arada, birkaç düello atlattığını da ekleyelim. 1823 yılı ortalarında *Bahçesaray Çeşmesi*'ni yazıp bitirdikten sonra tedavi amacıyla Kişinev'den Odessa'ya gitme iznini İnzov'dan koparacaktır. Bu arada *Yevgeni Onegin*'i yazmaya başlamıştır.

Temmuz sonuna doğru Odessa merkezli Novorossiysk Guberniyası Genel Valisi görevine atanan Vorontsov, Puşkin'in artık kendi gözetimi altında bulunacağını şaire ilan eder. Odessa'nın bir ticaret merkezine dönüşmesinde ve Kırım'da şarap üretiminin

geliştirilmesinde müstesna rolü bulunan Mihail Vorontsov (1782-1856) daha sonra Dekabristleri yargılayan Yüce Mahkeme'nin heyetinde de yer alacaktır. 1826 yılında Osmanlı ve Rusya imparatorlukları arasında yapılan Akkerman Antlaşması'nı ülkesi adına imzalayan kişi de Vorontsov'dur.

1823 yılı sonlarına doğru *Yevgeni Onegin*'in ilk iki bölümünü bitiren Puşkin *Çingeneler* adlı destanını yazmaya başlamış, üstüne bir de Vorontsov'un karısı Yelizaveta'yla aşk yaşama fırsatını bulmuştur. Puşkin Yelizaveta'ya şiirler yazacak, hatta kadının karakalem resimlerini bile yapacaktır. Oysa Yelizaveta'nın asıl aşkının General Nikolay Rayevski'nin büyük oğlu Aleksandr Rayevski olduğu ve bu ilişkisini gözlerden saklamak için Puşkin'le yüzeysel bir maceraya giriştiği çağdaşlarının hatıratlarında kayıtlıdır.

1824 yılının 10 Mart'ında *Bahçesaray Çeşmesi*'nin ilk baskısı çıkar. Puşkin mart sonunda Odessa'dan Kişinev'e döner. Haziran-temmuz aylarında ise Yelizaveta'nın ve en yakın arkadaşlarından biri olan Pyotr Vyazemski'nin (1792-1878) yardımlarıyla İstanbul'a kaçma planları kurar.

Temmuz ortalarında Puşkin'in Pskov Guberniyası'na nakledilmesine dair emir alınır ve şair ay sonunda Odessa'dan hareket eder. 9 Ağustos tarihinde Puşkin Pskov Vilayeti'ne, büyük dedesi Abram Petroviç Hannibal'a İmparatoriçe I. Yelizaveta'nın 1742 yılında bağışladığı Mihaylovskoye Malikânesi'ne döner. Puşkin'in hayatının "Güney döneminin" bu tarihte son bulduğu kabul edilir.

1824 yılının Ekim ayı ortalarına gelindiğinde *Yevgeni Onegin*'in üçüncü bölümünü ve *Çingeneler*'i yazıp bitirmiştir. Kasım-aralık aylarını Derpt (bugünkü Tartu) üzerinden yurtdışına kaçma planları yaparak geçirecektir. Bu arada *Boris Godunov*'u ve *Yevgeni Onegin*'in yeni bölümünü yazmaya başlayacaktır. *Boris Godunov*'u kasım başlarında yazıp bitirecektir.

14 Aralık 1825 tarihinde Dekabristler İsyanı patlak verir. İsyana katılanlar arasında Puşkin'in arkadaşları da vardır. Puşkin aralık ortasından sonuna kadarki süreyi sakıncalı notlarını imha etmekle geçirir. Fakat bu, galiba nafile bir çabadır, şöyle ki Rus edebiyatında romantizmin öncülerinden biri ve Rusya İmparatorluğu Ulusal Marşı'nın da söz yazarı olan, kendisinin sanattaki akıl hocası Vasili Jukovski'den (1783-1852) nisan ayında aldığı mektupta, siyasi

içerikli muhalif şiirlerinin her Dekabrist'in evrakları arasından çıkmaya devam ettiği yazacaktır. Bu arada, *Yevgeni Onegin*'in dördüncü bölümünü bitirmiş, beşinci bölümünü yazmaya başlamıştır.

1826 yılının Mayıs ayı sonlarına doğru Puşkin İmparator I. Nikolay'a başvurarak gizli örgütlere üye olmadığını söyler ve affını ister. Ağustos sonunda, Nikolay'dan Moskova'ya dönmesi için izin alır. 8 Eylül'de Moskova'ya ulaşır. I. Nikolay, Puşkin'in üzerinden sürgün cezasının kalktığını ilan eder. Gerçi siyasi içerikli şiirlerinden dolayı daha birkaç defa polise ifade verecektir.

Güney sürgünü ve seyahatlerinin Puşkin'in sanatı açısından verimli geçtiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan Puşkin, bu zorunlu seyahatleri boyunca bol bol Byron okumuştur.

* * *

Hayatının farklı dönemlerinde Puşkin'in; eserleriyle olduğu kadar özel hayatıyla da büyük tartışmalara yol açan, Osmanlı egemenliğine karşı başlattıkları ayaklanmada Yunanlıları desteklemek amacıyla gittiği Yunanistan'da hummaya yakalanarak ölen İngiliz romantik şair George Gordon Byron'a (1788-1824) ilgisinin düzeyi aynı değildir. Rusya genelinde Byron'a duyulan ilginin arttığı üç dönem vardır ki Puşkin de bu dalgalanmadan etkilenmiştir. Bu üç dönem: Byron'un eserlerinin Rusya'da yaygınlık kazanmaya başladığı 1820 yılı; İngiliz şairin Yunanistan'da öldüğünün duyulduğu 1824 yılı ve hatıratının gün yüzüne çıktığı 1830 yılıdır.

Avrupa'da huzursuzluğun arttığı 1810'ların sonları, Byron'un yeteneğinin de gelişip serpildiği yıllardır. Eski Kıta'yı saran ayaklanmalarla ahenk oluşturan özgürlük tutkusu, İngiliz şairin popülaritesini de hızla yükseltir.

Byron'un eserlerinin Fransızca çevirileri 1819-1821 yılları arasında 10 cilt halinde yayınlanır. Fransa'yla beraber Rusya ve bu arada Puşkin de Byron'u Fransız edebiyat bilimci ve çevirmen Amédée Pichot'nun (1795-1877) bu çevirisinden tanıyacaktır.

Puşkin'in Byron "aşkı" hızlı ve tutkulu bir aşktır. Güney yolculuğu sırasında Byron'un özellikle "Doğu Destanları" diye nitelendirilen eserlerini arka arkaya okur bitirir. 1821 yılında *Gavur*'u [*The Giaour*] Fransızcaya çevirmeye başlasa da, İngilizcesinin yetersizliği

yüzünden başarılı olamaz. 1820'lerin sonlarına doğru İngilizceyi, Byron'u orijinalinden okuyup iyi anlayacak düzeyde öğrenmiştir. Fakat artık gündeminde çeviri yapmak yoktur.

Burada hemen şunu da ekleyelim ki Byron'un dilinin güzelliğini ve şiirlerinin ahengini layıkıyla takdir edebilmek için mutlaka İngilizce bilmek gerektiği kanaati o dönemde Avrupa'ya hâkimdir. Byron'un kendinden önceki tüm şairlerin betimlemelerini gölgede bırakan şairane manzaralarının, gayet karmaşık ruhi sarsıntıların anlatımındaki gerçekçiliğin ve büyüleyici kadın karakterleri oluşturma gücünün çevirilerde tam anlamıyla yansıtılamayacağına, çevirilerin orijinalin yerini hiçbir surette tutamayacağına inanılmaktadır. Byron'un en iyi çevirmenlerinden biri kabul edilen Pichot, en yetenekli çevirmenin bile Byron'un dehasının eserlerini layıkıyla aktaramayacağını iddia ve kendi çevirilerinin de pek çok açıdan kusurlu olduğunu itiraf etmektedir. Sırf Byron'u orijinalinden okuyabilmek için İngilizce öğrenmek Avrupa'da da, Rusya'da da bir dönemin modasıdır.

1830 yılında Thomas Moore Byron'un mektuplarını ve günlüklerini yayınlayınca, Avrupa'nın gözü yine bu sıra dışı şaire çevrilecektir. Pichot'yla beraber İrlanda kökenli Fransız yazar Louise Swanton Belloc (1796-1881) ve Fransız çevirmen Marc-Antoine de Paris'in (1775-1848) hemen Fransızcaya aktardıkları beş ciltlik bu çalışma Puşkin'in kitapları arasındadır. Puşkin'in bu kitapları, sayfa kenarlarına notlar alarak okuduğu anlaşılmaktadır.

Byron bir kez daha Avrupa ve Rusya'yla beraber, Puşkin'in de gündemine girmiştir. Puşkin 1836 yılında tekrar Byron'dan çeviri yapmaya ve Thomas Moore'un yayınladığı belgelere dayanarak Byron'un biyografisini yazmaya girişecektir. Fakat bunları da tamamlamayacaktır.

Her ne olursa olsun, Puşkin'in 1820-1824 yılları arasındaki Byron hayranlığı zamanla yerini daha bilinçli ve eleştirel bir yaklaşıma bırakmıştır. Güney seyahati Puşkin'in hayatının geçip gitmiş bir evresine dönüşürken, Byron da Rus şairin sanat yolculuğunda geride bıraktığı bir duraktır.

Byron'un 1812-1816 yılları arasında kaleme aldığı ve tüm eserleri arasında özel bir grup teşkil eden *Gavur*, *Abidos Gelini* [*The Bride of Abydos*], *Korsan* [*The Corsair*], *Korint Kuşatması* [*The Siege of Corinth*] ve

Parisina [*Parisina*] "Doğu Destanları" olarak bilinir. Puşkin'in 1820-1824 yılları arasında kaleme aldığı ve "Güney Destanları" ortak adıyla anılan *Kafkasya Esiri*, *Eşkıya Kardeşler*, *Bahçesaray Çeşmesi* ve *Çingeneler* doğrudan Byron'un etkisinin eseridir. "Güney Destanları" adı ikili anlam verir: Hem Puşkin'in bu eserlerini Rusya'nın güneyinde sürgünde bulunduğu sırada yazdığını, hem de bu eserlerde Rusya'nın güneyinin anlatıldığını ifade eder.

Fakat Byron Puşkin'e ne vermiştir ve Rus edebiyat tarihinde Byronizm diye incelenen akımın özellikleri nelerdir? Bu özelliklerin *Bahçesaray Çeşmesi*'ne ne şekilde yansıdığını bilmeden, Puşkin'in ölümsüz destanını hakkıyla anlamak mümkün değildir.

Puşkin Byron'dan lirik (ya da romantik) destanın yeni kompozisyon biçimini ve bu biçimle beraber bir düzine motif ve konuyu da almıştır. Rus edebiyat biliminde; Puşkin'in Byron etkisinde kaleme aldığı destanlar üzerine yapılan tartışmalar, eski-klasik şiirle yeni-romantik şiirin karşılaştırmasına dönüşmüştür. Byron'un eserleri arasında "Doğu Destanları" ve Puşkin'inkiler arasında "Güney Destanları" adıyla birer özel grup teşkil eden bu yeni eserlerle XVIII. yüzyılda Batı'da ve Rusya'da egemen olan klasik destanlar arasında önemli farklar bulunmaktadır:

- Her türün sınırlarını kesin bir biçimde belirleyerek bunların birbirine karıştırılmasına müsaade etmeyen klasik poetikaya karşılık, yeni eserlerde edebi türlerin mezcedildiği, lirik ve dramatik unsurların bir arada kullanıldığı açıkça görülür.

- Ayrıntılı betimlemelerle ve olaylar arasında sıkı bağlantılarla hikâyenin yavaş ilerlediği klasik destanlara karşılık, yeni destanlarda hikâye aniden başlar, okur kendini birdenbire dramatik bir sahnenin ortasında bulur, sahneler ve olaylar arasında kopukluk vardır, hikâyenin bazı kısımları anlatılmaz ve okurun tahminine bırakılır.

- Ulusal ya da tarihî önemi haiz olayların, büyük savaşların ve ünlü kahramanların anlatıldığı klasik eserlere karşılık, yeni eserlerde olaylar; hiç değişmeyen dış görünümü, jestleri, hareketleri ve iç dünyasıyla "Byronik kahraman" diye tanımlanan ve hikâyenin merkezine oturtulan kahramanın iç dünyası ve ruhi çatışmaları (genellikle aşktan doğan çatışmalar) etrafında cereyan eder. Bu yeni eserlerde kahramanın duyguları olayların önüne geçerken, şairin kendi iç dünyasını ifade etmesinin de bir aracı haline gelir.

- Nesnel bir anlatımın söz konusu olduğu, şairin kişisel duygularının ve kahramanların kaderine ilişkin yorumların hikâyenin içine girmediği klasik eserlere karşılık, yeni tarzda büsbütün öznel bir anlatım vardır, duygusal, heyecanlı, kahramanlarının akıbetini merak eden şair, bu kahramanların arasında kendini sürekli belli eder.

- Klasik eserlerin ağdalı diline, uzun ve ağır ölçülerine karşılık, yeni eserlerde duyguları en iyi ve en şiddetli şekilde aktarmaya imkân verecek kelimelerin seçilmesine özen gösterilir, kısa, hafif ölçüler tercih edilir.

- Klasik eserlerde mitoloji, kahramanların kararlarına ve eylemlerine tanrıların müdahalesi poetik üslubun özel araçlarıyken, yeni eserlerde doğası ve insanlarıyla beraber egzotik Doğu manzaraları ve buna uygun konular: Savaşlar, adam kaçırmalar, kılık değiştirmeler, eşkıya baskınları vb. vardır.

Yeni-romantik şiirin tüm bu özellikleri, Byron'un sanatından geçerek Puşkin'in eserlerine de yansımıştır.

Byron'un "Doğu Destanları"nda bütünsel bir olay örgüsü bulunmaz. Şair birbirinden kopuk sahneler anlatır, bunların arasında belirli zaman farkı vardır ve her sahne diğerlerinden bağımsız olarak sanatsal açıdan dikkati çekmektedir. Bu parçaları birleştiren şey, destanın bütününe egemen olan duygusal tondur.

Byron'da ani bir giriş ve etkili bir dramatik sahneyle okur birdenbire kendini hikâyenin ortasında bulur. Hikâyenin başı daha sonra, çoğunlukla kahramanın dramatik monoloğuyla anlatılır.

Bahçesaray Çeşmesi'nde de destanın başında kendimizi olayların ortasında, dramatizmin arttığı noktada buluruz. Hikâyenin evvelini Puşkin daha sonra bize iki yolla anlatır. Bunlardan biri Zarema'nın monoloğudur:

Doğduğum memleket uzak bir hayli
Fakat o mazinin tatlı hayali
Hafızamda canlı duruyor halen
Daha dün kopmuşum gibi o yerden… vd.

Diğeri ise şairin kendi dilinden, Mariya'nın geçmişine dair verilen bilgilerdir:

Daha düne kadar genç Mariya'nın
Üstünde başka bir gökyüzü vardı… vd.

Tahkiyedeki kopukluklar nedeniyle Byron'un destanlarında pek çok nokta eksik ve muğlak kalır. Bu sayede Byron, çeşitli ihtimaller için geniş meydan bırakırken, okurun hayal gücünü de harekete geçirir. Puşkin'de de aynı şey söz konusudur. *Bahçesaray Çeşmesi*'nde Mariya'nın nasıl öldüğü anlatılmaz. Şair kendisi de Mariya'nın nasıl öldüğünü bilmediğini itiraf eder ve birtakım ihtimalleri sıralamakla yetinir:

Neydi Mariya'yı mezara koyan?
Sonu görünmeyen bu esaret mi?
Gurbette derdini yok muydu duyan?
Hastalık mı, yoksa başka illet mi?.. vd.

Puşkin'in Byronik destanlarının birbirinden kopuk parçalardan oluşması, hikâyenin tamamlanmadığı ve anlatımın eksik bırakıldığı sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan, *Bahçesaray Çeşmesi*'nde Mariya'nın nasıl öldüğüne ve Zarema'nın bu işteki rolüne dair tartışmalar, eserin yayınlandığı tarihten başlayarak bugüne kadar sürmektedir.

Puşkin Mariya'nın ölümünü:

Zavallı bir anda daldı huzura

mısraıyla geçiştirmiş, Zarema'nın bu ölümde suçunun neden ibaret olduğunu ise bilmediğini itiraf etmiştir:

Zarema'nın suçu tam bir bilmece…

Bahçesaray Çeşmesi'nin yayınlandığı ilk zamanlardan beri eleştirmenler ağırlıklı olarak Mariya'nın Zarema tarafından öldürüldüğü görüşünde birleşmişlerdir. Öyle ya: Zarema gece gizlice Mariya'nın odasına girmiş, Giray'ın aklını karıştırmaktan vazgeçmesini ve onu kendisine bırakmasını söyleyerek Mariya'yı sertçe uyarmış, üstüne üstlük, bu uyarısını bir hançere sahip olduğu imasıyla bitirmiştir. Haremde Mariya'nın Zarema'dan başkaca bir "düşmanı" da bulun-